

Ataç Eleştirmeci miydi?

Rasim ÖZDENÖREN

Ataç üzerine yazılmış yazıların hemen hepsi onun eleştirmeci olduğuna vurgu yapar. Bu yargı ne ölçüde yerindedir? Bu yargının yerinde olup olmadığını kestirebilmek için eleştirmeden ne anladığımızı açıklamamız gerekiyor.

Eleştirme belirli ölçütler çerçevesinde, o ölçütleri asıl kabul ederek bir esere yaklaşma, onu yargılama veya değerlendirme işidir.

Demek ki, eleştiri için:

1. Elimizde bir eser bulunacak,
2. O eseri değerlendirebilmek için bazı nesnel ölçütlere sahip olacağız,
3. Bu ölçütleri kullanmak suretiyle o eseri değerlendirme, irdeleme, eleştirme işini gerçekleştireceğiz.

Ataç'ın eleştirme olarak anılan yazıları acaba bu süreci izliyor muydu?

Doğrudur, o da bir eserden veya bir yazardan, şairden söz aan yazılar yazıyordu. Ancak o yazılarda kullandığı, başvurduğu yargılara belli ölçütlerden hareket ederek mi ulaşıyordu? Böyle kabul edebilmemiz için onun ulaştığı yargıların üçüncü kişilerce irdelenmeye müsait olması gerekir.

şöyle ki, bir mahkemenin verdiği yargıyı bir savcı, avukat veya bir üst mahkeme veya herhangi bir hukuk adamı aynı ölçütleri kullanarak doğrulayabilir veya yanlışlayabilir. Burada önalan husus yargının doğruluğunun sağlanması veya sağlanamaması değerildir; önalan husus varılan yargının aynı ölçütler muvacesinde denetlenebilir olup olmamasıdır.

Benzer yaklaşım edebiyat eleştirisi için de geçerli kılınmalıdır.

Ataç'ın eleştiri olarak anılan yazılarında işbu denetlenebilirliği elde edemiyoruz.

Örneğin, onun *Sözden Söze* kitabında “Orhan Veli” başlıklı bir yazısı var. Bu ve benzeri başka yazılar eleştirme örneği olarak sunulmakla birlikte, aslında dört dörtlük birer deneme veya tanıtma yazısı örneğidir. Burada Orhan Veli bir şair (yazar) olarak eleştiri (değerlendirme) konusu yapılmıyor; bir bakıma adı geçen şairin Ataç indindeki yeri vurgulanıyor. Varılan yargılar Ataç’ın kişisel beğenisini açığa vuruyor.

Şu parça eleştirme açısından daha iyi bir örnek oluşturur:

“*Doğrusu, sevmem Edebiyat-ı Cedide’cileri. En büyükleri Fikret tir şüphesiz, artık onun şiirlerini de okuyamıyorum. Öyle sanıyorum, ben okumadığım gibi kimse de okumuyor. Neden okusunlar? Tatsız tuzsuz, eciş-bücüş mısralar; belli ki zorla yazılmış. Ne türkçeye benzer, ne de başka bir dile. İçi açılınsın diye okur insan şiiri. Güler, bir üzünç duyar, belki ağlar, ama içi açıktır. Fikret’in şiirleri, en iyileri bile yapamaz o işi...*” (Nurullah Ataç, *Söyleşiler*, TDK. Y. Ank. 1964, s. 321).

İmdi, bu birkaç satırlık parçada Ataç’ın Edebiyat-ı Cedideciler üzerinden Fikret’in şiiri için ne düşündüğünü öğreniyoruz. Öğrendiklerimizi şöylece sıralayabiliriz: **1.** Ataç Edebiyat-ı Cedidecileri sevmiyor, **2.** Fikret’in şiirlerini “tatsız tuzsuz, eciş-bücüş mısralar” olarak gördüğü için onların zorla yazılmış olduğu kanısını taşıyor, **3.** İnsanın şiiri içi açılınsın, gülsün, üzünç duysun, belki ağlasın diye okuduğunu düşünüyor; Fikret’in şiirininse bu işi yapamadığını ileri sürüyor.

Ataç bunları düşünüyor, ancak bu düşündüklerini temellendirmiyor. Biz, bir eleştirmeciden bir edebiyat kümesini, akımını sevip sevmediğini değil; fakat niçin sevdiğini veya sevmediğini öğrenmek, bilmek isteriz. Bizi, o metni sevmeye yönlendiren nedenler nelerdir, bu nedenleri bildiğimiz takdirde varılan yargı tartışmaya açılmış olur. Oysa Ataç’ın Edebiyat-ı Cedidecileri niçin sevmediğinin gerekçesi belli değil. Fikret’in şiiri üzerinden bu şiiri tatsız tuzsuz bulduğunu, adı geçen şairin mısralarının eciş bücüş olduğunu öğreniyoruz; ancak bu kadarı yeterli değil. Aynı gerekçeyi ileri süren bir başkası tam da aynı nedenlerle o şiiri sevdiğini ileri sürebilir. “Fikret’in şiirini mısraları eciş bücüş olduğu için seviyorum, onun tatsız tuzsuz mısraları tam da benim beğenime uygun düşüyor” diyen birine ne diyeceğiz, bu yargıları nereye koyacağız?

Buradan bir başka noktaya geçiyorum. Ataç’ın bu yargılarının niteliği... Bu yargılar tümüyle keyfi kalıyor; dikkat, öznel değil, keyfi...

İşte, varılan yargıların keyfi olmasına dayanarak Ataç’ın yazısına eleştirme değildir diyebiliyoruz. Öznel eleştirme ile nesnel eleştirme arasında da fark var;

ancak bu farkların neler olduğunu nesnel ölçütler kullanarak belirleyebiliriz. Fakat keyfî yargıları nesnel ölçütlerle değerlendirmemiz imkân dışıdır. Az önce verdiğimiz “severim” veya “sevmem” türündeki beğenimiz bu söylemle kayıtlı kalırsa söz konusu vargıyı neye dayanarak (hangi ölçütü kullanarak) değerlendireceğiz?

Keyfîlik, öznelikten farklı bir kavramdır. Öznel eleştiride eleştirmeci (yargıç) yargılarını bilimsel (veya daha genel bir kavramla söylersek nesnel ölçütlere) görüşlere dayanarak temellendirir. O ölçütlerin genel kabul görmüş bir değerlendirmesi var bulunmuş olmalıdır, fakat eleştirmeci o görüşleri kendine göre yorumlayarak esere uygulamak ister. Bu durum, tümüyle usul (makul, akli) ve yasaldır (meşru)... Eleştirmecinin bu yöntemle vardığı yargılar gene nesnel ölçütlerle tartışmaya açık bırakılır. O yargılar, aynı veya başka ölçütlerle tartışılabilir. Oysa keyfî yargı tartışmaya kapalıdır. “Bu şiiri beğendim” diyen birinin bu cümlesi nesnel ölçütlerle temellendirilmedikçe nasıl, neye göre değerlendirilecektir? Karşıt görüşte olan biri de “ben beğenmiyorum” derse ne olacak?

Demek ki, öznel eleştiride beğenip beğenmeme hususunda takdir hakkımızı kullanıyoruz, ancak bu düşüncemizi nesnel ölçütlerle temellendiriyoruz. Oysa keyfî tutumda, ortada, varılan yargıyı destekleyecek ölçütler bulunmuyor; yargı sahibi bu vargısını beğendim, beğenmedim diyerek kestirip atıyor.

Öznel yargıların tutarlı olup olmadığı öngörülen ölçütlere göre denetlenebilir bir alanın içinde yer alır, almalıdır. Ölçütler belli olduğu için, bu yargılar nesnel bir çerçevede tartışılabilir olanın alanında kalır.

Öznel eleştiriye kimileri izlenimsel veya izlenimci (empresyonist) eleştiri diyor. Bu adlandırma da ilgi çekici. Burada eleştirmecinin ele aldığı eserin, üzerinde bıraktığı etkiden, izlenimden hareketle yaptığı değerlendirme söz konusu ediliyor... Ancak her şeye rağmen etki ve izlenim nesnel ölçütlerle dile getirilebilmeli, temellendirilebilmelidir. Değilse keyfî bir değerlendirmeyle karşı karşıya bulunduğumuzu söyleriz...

İmdi, nesnel eleştiriden ne anlıyoruz? Nesnel kıstasları nasıl, neye göre belirliyoruz? Eleştirmeci, bilinen bir dünya görüşünü, felsefe anlayışını kendine rehber olarak bir eseri değerlendirebilir. O dünya görüşü ya da felsefe anlayışı literatürde bulunduğu için ölçütleri de biliniyor kabul edilir. Bu durumda eleştirmeci ele aldığı eseri örneğin Marksizme veya Bergson’a göre veya İslam açısından, egzistansiyalist görüngüden değerlendirdiğini söyler. Bu görüşler bulunduğu için, eleştirmecinin kullandığı ölçütler nesnel olarak ortadadır. Bu durumda kendine esas aldığı ölçütlere göre yaptığı eleştirinin (değerlendirmenin) yerinde

olup olmadığı nesnel ölçütlere vurularak sağlanması yapılabilir. Örneğin İslamda veya Marksizmde söz konusu ölçütlerin var bulunduğu veya bulunmadığı ileri sürülebileceği gibi, bu ölçütlerin yerli yerinde kullanılıp kullanılmadığı da denetlenebilir.

Fakat her şeye rağmen salt bir nesnel eleştiri mümkün müdür? Şimdi söylediklerimize bakılırsa bunun mümkün olmadığını ileri sürebiliriz. Demek ki, son çözümlemede, nesnel eleştiriden anladığımız kavramın eleştiri ürününün kendisinin eleştirilebilir olup olmamasıyla kayıtlı tuttuğumuz anlaşılmaktadır. Keyfi eleştiri adını verdiğimiz tutumda ise nesnel ölçütler kullanılmadığından o tür metnin eleştiriye açık olmadığını ileri sürüyoruz.

Buradan Ataç'a dönersek, şimdi belirlediğimiz ölçütlere göre onun eleştirmeci olmadığını ileri sürmemiz imkân dâhiline giriyor. Onun eleştiri olarak anılan yazıları kitap veya kişi tanıtma yazıları olarak değerlendirilebilir. Daha geniş bağlamda Ataç'ın tüm yazıları deneme türü içinde ele alınabilir.

Ancak buradan Ataç'ın yazarlık kalitesi üzerine bir değerlendirmede bulunduğumuz sanılmasın. Ataç, bir deneme yazarı olarak Türkçenin en özgün yazarlarından biridir. Necip Fazıl onun için bir yazısında "Edebiyatımızın sevimli kumkuması" diyordu. Sonradan bu cümlesini "sevimsiz kumkuması" diye değiştirdi. Bilemeyeceğimiz bir nedenle ona öfkelenmiş olmalı...

Ataç, bütün yazılarında, nesnel olmasa da ilkece tutarlı bir tutumu benimsemiş ve o tutumdan hiç ayrılmamıştır. İnandığını, inanmadığını gözü pek bir tutumla açıklamaktan geri durmamıştır.

Ne ki, beğenileri keyfi olduğundan bir gün beğendiğini söylediği bir metni, bir başka gün pervasızca beğenmediğini söyleyebilir. Bu durum da Ataç'ın yazı irası açısından sakil kaçmaz. İtici bulunmaz.

Ataç'ın bütün kitaplarının okunmasını ben içtenlikle salık vermek isterim. Onu okumadan insanın Türkçenin zevkine varmasını kolay kolay bekleyemeyiz.

Ataç, dünya görüşü açısından da tutarlı ve ilkeli bir tutuma sahipti. (İşte kendimi yakaladım: bu cümlede kullandığım sahipti kelimesini Ataç'ın beğenmeyeceğinden eminim, o yaşıyor olsa ve bu cümleyi görse, "bu tilcik burada olmamış, onun yerine 'ilkeli bir tutumu benimserdi' demeliydin diyerek yazarı iğnelendi). Her genç yazar, iğnelenerek de olsa Ataç tarafından (Ataç, 'tarafından' sözcüğünü de kullanmazdı, kullanana kızardı; bu söz Türkçe değil, tümcenizi bu sözü kullanmadan kurmalısınız, derdi), evet, onun tarafından adının anılmasını bekler, ister, adı anılınca da bundan onur duyar, böbürlenirdi.

Ataç, dine, öte dünyaya inanmadığını açıkça söylerdi. Batılılaşma konusunda da ilkeli ve çelişkisizdi. Kimilerinin ileri sürdüğü gibi o, Batı'nın bilimini alalım ahlakını almayalım tezine şiddetle karşı koyardı. O, kendimizi Batı'da eritmeliyiz, diyordu. Ben, bu fikrin benimsenmesinden söz açmıyorum. İlkeli bir yazarın, düşüncelerini belli bir ilke doğrultusunda sonuna kadar nasıl götürebildiğini örneklemek istiyorum. Bu açıdan bakınca, kimileri sahip olduğu veya benimsediği veya kendini adadığı bir fikir veya din dolayımından kendine bir övünç payı veya payesi çıkarsa da, Ataç'ın ilkeli tutumu karşısında ne denli zavallı kaldığı ortadadır, diyorum.

O, Batılılaşma düşüncesini sonuna kadar götürüyor, okullarda İngilizce, Fransızca yerine Latince, Yunanca okutulması gereğini öngörüyordu. Böylece Avrupalı öğrenciler gibi Türkiyeli öğrencilerin de Batı'nın temel eserlerini ana dilinden okuma önerisini getiriyordu.

Ben, kendi payıma, onun düşüncesinin içeriğini benimsemekten uzakta duruyorum. Fakat onun ilkeli tutumuna, düşüncelerini sonuna kadar götürebilmesine, düşüncelerini apaçık bir dille ve cesur bir yürekle dile getirmesine yakınlık duyuyorum. Böyle bakınca da onun yazılarının okunmamasını eksiklik sayıyor, her kuşaktan herkesin okumasını, yineleyerek söyleyeyim, salık veriyorum.